

Ramon Llull i les arts mecàniques

Gabriel Ensenyat
Universitat de les Illes Balears

1. Introducció*

La qüestió de les arts mecàniques en l'obra de Ramon Llull ha estat tractada per A. Llinarès des d'una triple perspectiva: quins són els oficis a què fa referència el Beat, en quines obres en parla i de quina manera es poden sistematitzar. Per això, ací ens plantejam atansar-nos-hi des d'una altra vessant, això és, definir el rol que Llull els atorga.

En conseqüència, ara ens proposam analitzar bàsicament dos aspectes relatius a la visió lul·liana de les arts mecàniques: la concepció que en té Ramon Llull i la posició social que el Beat assigna al grup de treballadors manuals dins els esquemes socials teòrics i a dintre de la mateixa societat real.¹ En tots dos aspectes, com veurem, el punt de vista lul·lià esdevé força innovador, ja que l'autor deixa de banda els plantejaments anteriors sobre la matèria i se situa en una línia no només consonant amb la realitat del seu temps (que no sempre reflecteixen els textos literaris a l'ús) sinó que, en tot un seguit d'aspectes, s'avança a allò que pensaven i escrivien els tractadistes contemporanis, fins a situar-se en una posició molt més propera als postulats que, sobre la matèria, acabaren per imposar-se més tard.

Per tal d'entendre la nova perspectiva lul·liana relativa al món dels oficis, cal que prèviament fem referència a altres dos punts que configuren l'ideari lul·lià relatiu al que comentam: el concepte general que tenia Llull sobre el saber, d'una banda, i la seva concepció de les arts liberals, de l'altra. En tots dos, el Beat també se situa en el que podem considerar la línia de pensament més avançada de l'època. Però el que sobretot ens interessa remarcar és com la perspectiva lul·liana sobre el saber i les arts liberals explica i va en una mateixa línia quant al paper que Llull atorga a les arts mecàniques.

Tot seguit desenvoluparem la matèria més pròpiament objecte d'estudi, en què podrem observar, a banda del caire innovador i avançat amb què el Beat s'hi atansa, el caràcter pràctic d'un autor qualificat com a fantàstic.² També el context immediat que ho explica: el canvi d'època a finals del segle XIII, en què determinades posicions ja

---

(*) Aquest treball s'inscriu en les tasques de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA: <http://www.ivitra.ua.es>] (Programa de la Generalitat Valenciana per a la constitució i acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'excel·lència, cofinançat pel FEDER de la UE, Ref. ISIC/2012/022) i dels projectes competitius PROMETEOII/2014/018 (Programa Prometeo de la Generalitat Valenciana per a Grups d'Investigació d'Excel·lència en I+D+i, cofinançat pel FEDER de la UE), GITE-09009-UA, USI-045-UA, VIGROB-125.

¹ Les sigles que fem servir en aquest treball són les habituals en relació amb l'edició de les obres de Ramon Llull: NEORL: Nova Edició de les Obres de Ramon Llull; OE: Obres Essencials; ORL: Obres de Ramon Llull; ROL: Raimundi Lulli Opera Latina.

² Quan Ramon Llull, al *Fantàstic*, després d'ésser acusat de “superfantàstic” per part del clergue amb qui polemitzava amb acritud, afirma que “jo no percebo les meves fantasies” (Badia 2008, 13), ho diu perquè se sent capaç de dur a terme les seves propostes i les veu factibles i fins i tot necessàries. En aquesta obra, el Beat es mostra convençut de la veritat de la causa que defensa, la qual, davant els ulls del món, és una fantasia i ell un “fantàstic”. Això no obstant, a mesura que l'exposa, les rialles inicials del clergue van quedant buides de contingut i la posició que defensa es converteix en irrespectuosa davant el magisteri del doctor Il·luminat.

Després, l'inquisidor Nicolau Eimeric recollí la imatge, però en un sentit ben diferent. Al *Directorium inquisitorum* inclou la següent referència sobre el Beat: “Reymundi Lulli, cathalani, mercatoris, de ciuitate Mayoricarum oriundi, laici, fantastici, inperiti; qui complures libros ediderat in vulgari cathalano, quia totaliter grammaticam ignorabat” (De Puig, 56).

han quedat obsoletes, o comencen a quedar-hi, i la relació que té el plantejament lul·lià amb els llocs que el Doctor Il·luminat coneixia millor: Mallorca, Catalunya i Occitània, sobretot quan va escriure la major part de les obres en què tracta més a fons la qüestió, com a la *Doctrina Pueril*.

En definitiva, i com a conclusió que ja avançam, veurem que Ramon Llull es mostra particularment innovador a l'hora d'atorgar un paper no gens subaltern a les arts mecàniques i de situar-les amb entitat pròpia dins els esquemes socials que proposa (uns esquemes en què també el Beat deixa de banda concepcions anteriors, ja arcaiques). I que la seva proposta parteix fonamentalment de la realitat del seu temps i del món que li és proper.

2. Saber intel·lectual i saber pràctic en Ramon Llull

En un treball que en el moment de redactar aquestes línies tenim en procés d'edició (Ensenyat, en premsa/a), hem plantejat el concepte que tenia el Beat del saber intel·lectual. Hi hem deixat de banda el saber pràctic perquè es tracta d'un aspecte diferent, però que, atesa la importància que Llull li confereix, també hem de remarcar en la mesura que li pertoca. De manera que el que pretenem estudiar al llarg del present article en certa manera complementa el que hem analitzat en l'anterior. Aquí ens referirem a la concepció lul·liana de la part pràctica del saber, que òbviament Llull destria respecte del saber intel·lectual, però sense situar-lo en una posició marginal, com havia estat la tònica general. Per això ara comentarem els aspectes del saber intel·lectual que tenen relació amb l'altre saber, el pràctic derivat de les arts mecàniques.

En primer lloc, cal plantejar-nos quina era la noció lul·liana del concepte del saber. Al segle XIII el debat anterior sobre la conveniència (o no) del saber ja s'havia resolt de manera favorable per al coneixement, la saviesa i la ciència. De manera que Llull ja no entra en el debat, clarament superat al seu temps, sinó que fa diferents propostes sobre la matèria, sovint en un sentit personal i innovador, com és habitual en ell. No és que el Doctor Il·luminat es decanti a favor d'un ús desinteressat del saber, derivat de *l'amor sciendi*, condemnat, entre tants altres autors, per sant Bernat (Verger, 19), els quals consideraven que el saber s'havia de preservar però no investigar. Per a Llull el saber té un caràcter enciclopèdic, atès que l'Art pretén abastar-ho tot. L'*Ars* es converteix cada cop més en una eina, una tècnica, apta per afrontar l'enciclopèdia sencera del saber. I cal que aquest s'estengui i s'universalitzi, com més millor. Al *Llibre de virtuts e de pecats* el Beat fins i tot afirma que cal "mostrar ciència al poble" (NEORL I, 16), cosa que podia ésser sospitosa, ja que això de mostrar ciència al poble era el que feien els càtars i els valdesos, així com altres grups heterodoxos.³

En l'aspecte de difondre la saviesa és allà on Llull es diferencia més de sant Francesc, una qüestió que remarcam ateses les influències que detectam en el Beat per part del franciscanisme.⁴ Ho han posat en relleu autors com R. Sugranyes (67) o A. Oliver (1965-1969), assenyalant que Ramon Llull no segueix sant Francesc en la qüestió del saber, ja sigui pel que fa als mètodes pedagògics de caràcter apologètic (Sugranyes) o bé en relació amb la mateixa conveniència del saber (Oliver). Això no

³ Sobre l'expressió, vegeu l'anàlisi que en fa F. Domínguez (ROL 15, 42-48), en el sentit que la ciència que Llull vol fer arribar al poble té com a objectiu que aquest conegui els principis fonamentals de la moral derivats de l'Art, per tal que, una vegada entesos, la voluntat mogui les potències humanes a fer el bé i a rebutjar el mal.

⁴ Tot i amb això, també hem de tenir en compte que una part de les suposades influències poden ésser fruit del context general, relacionat amb els moviments de caràcter pauperista i reformista, com ha posat en relleu F. Domínguez (1995).

obstant, més tard el mateix sant Francesc hagué de matisar la seva posició i l'orde seràfic s'inclinà cap a l'estudi.

Ara bé, en un sentit més immediat, hem d'indicar que Llull deixa bastant de banda els estudis superiors i, per contra, es preocupa de l'aprenentatge tècnic, professional. I és ací on detectam un notori interès del Beat per definir les arts mecàniques i situar-les en un context social favorable. Abans, però, resulta convenient que fem un incís per a referir-nos a la manera com el Doctor Il·luminat posa en relació dues arts de base diferent, com són les arts liberals i les mecàniques.

3. Les arts liberals

Per definició, les arts liberals són aquelles que no cerquen el lucre. Per això, en queden excloses activitats com la pintura, l'escultura i qualssevol de les altres arts manuals (les "artes mechanicae"). De manera que des de l'Antiguitat el patrimoni del saber va quedar limitat a les famoses set arts liberals, que constituïren la base de tot el saber medieval (Curtius, 63-66). Les arts mecàniques, doncs, restaven fora del concepte que hom tenia del saber.

El Beat creu en la importància dels estudis (els caps. 56-57 del *Blaquerna* en constitueixen la millor mostra) i selecciona acuradament els ensenyaments i les matèries que calia que l'alumne havia de rebre. A la *Doctrina pueril* defineix i valora positivament les arts que formen el trivi, però manifesta més reticències en relació amb les matèries del quadrivi (Colomer). Així, podem veure que es mostra poc disposat a l'estudi de l'astrologia, ja que les lleis que regeixen els cossos celestials estan sotmeses a la voluntat divina, la qual sovint les altera d'acord amb la seva voluntat, cosa que fa que llur estudi sovint proporcionï resultats erronis:

Mas cor Deus, qui és subirá sobre tota vertut, apodera tots poders, veda moltes vegades als corsos celestials que no obren en los terrenals segons lur vertut; e per assó defal aquesta sciencia e no·s saguex so en obra qui·s dauria saguir segons demostració de art.

En conseqüència, conclou el Beat,

Amable fil, no·t conseyl que aprenes esta art, cor de gran maltret es e leu se pot errar; e periloza es per so cor los homens que·n saben mayorment n'uzen mal, e per lo poder de los corsos celestials menysconexen e menyspreen lo poder e la bonea de Deu. He no·t conseyl, fil, que aprenes geomatria ne arismetica, cor arts son qui requeren tota la humana pensa, la qual ha a tractar de amar e contemplar Deu (NEORL 7, 194).

Com podem veure, Llull tampoc no demostra gaire entusiasme per la geometria ni l'aritmètica. Quant a la música, com era d'esperar, si tenim en compte altres escrits del Beat relacionats amb la matèria, té una actitud ambivalent: n'és partidari quan hom la usa per lloar a Déu i s'hi mostra contrari si hom en fa un ús mundà:

On, aquesta art es, fil, atrobada per so que cantant e ab esturments hom sia loador de Deu [...] e contra los comensaments d'esta art son los juglás, qui canten e sonen esturments denant los prínceps per la vanitat mundana (NEORL 7, 192).

Això no obstant, a l'hora de concebre el seu sistema, ha de tenir en compte totes aquestes disciplines, necessàries per articular un saber enciclopèdic al servei de l'Art. I és que el saber implica entendre i, en primer lloc, entendre Déu, com raona el Beat al llarg de tot el cap. 54 del *Fèlix* (NEORL 13, 68-70). D'ací que, malgrat els comentaris anteriors, Llull és autor d'obres d'astronomia, geometria, dret, etc. R. Friedlein (54-55) ho exposa així:

Llull, a més, s'esforça una vegada i una altra a adaptar el seu mètode a les *artes liberales* i altres disciplines especials. Els seus tractats de retòrica, lògica, astronomia o geometria, dret, medicina i política, puen, certament, en el saber tradicional d'aquestes disciplines, però es resisteixen en bona mesura a ser integrades en llur història. Són homologables amb el mètode lul·lià i, així, són preeminentment «lul·lians» en el sentit que en primer pla hi ha l'aplicació de l'Art lul·liana segons les necessitats de cada camp del saber, i el saber sobre l'objecte específic de cada disciplina només es toca de passada.

L'aprenentatge, doncs, està al servei de Déu. Ara bé, quines matèries cal que hom estudiï? En consonància amb el que hem comentat abans, Llull de bell nou privilegia les arts del *trivium* en clar detriment del *quadrivium*, que ni tan sols no esmenta:

Com Blaquerna hac sposts los exemplis demunt dit, ordenaren que Blaquerna mostrás primerament gramaticha, per entendre les altres sciències; enaprés mostrás logicha per entendre e apendre natures e philosophia per ço que mills ne poguessen entendre teologia; e con aguessen apresada teologia, mostrás mediçina e après sciència de dret. Dementre que aquest ordenament sse fahia, un monge dix que impossible cosa era que los scolans poguessen apendre cuvinentment e a la fi purien apendre en un anny los començaments e la art de les quatre sciències generals qui son pus neçessaries, ço es a saber, teologia e natures e mediçina e dret. E per lurs començaments demostrats per arts purien husar de les sciències segons lurs neçessitats, cor per començaments ordenats e demostrats per arts pot hom husar d'altres començaments (NEORL 8, 261).

Una bona mostra de la validesa que el Beat atorga al saber la trobam al cap. 86 del *Blaquerna*, en què un cardenal reprèn el rei perquè aquest no fa instruir els seus fills en les arts liberals i les ciències:

Esdevench-se una vegada que lo cardenal anava en una çitutat on havia gran estudi de diversses sciències. A l'entrant de la ciutat atrobà .ii. fills del rey senyor d'aquella ciutat, lo qual fahia mostrar a sos fills a portar armes e a saber d'esgrima. Lo cardenal demanà als maestres dels .ii. infants si lo rey fahia ensenyar a sos fills sciència de letres, e los savis li respongueren que no, mas que·ls fahia mostrar a cavalcar e a portar armes.

–Foyll es lo rey –dix lo cardenal– qui mostra enans a açiure homens que a conexer si hom deu auçiure homens.

Aprés estes paraules lo cardenal aná al rey e représ-lo fortment con no fahia mostrar a sos fills letres e sciències, segons que era acostumat ça a enrera per los reys e·ls prínceps, qui fahien mostrar a lurs fills sciències con saben governar lur poble (NEORL 8, 388).

De fet, el que Llull censura és el mal ús que hom fa a vegades de les arts liberals, com podem veure al *Llibre de virtuts e de pecats*:

Home avar discorre son racionar per arismetica e per geometria, e home luxuriós per retorica e per musica. E per ço les arts liberals son misatges de avaricia e de luxuria qui porten de les letres a la ymaginació, la qual les presenta al racionar (NEORL 1, 115).

Ara bé, allò que ens interessa ara per als nostres propòsits és que Llull, malgrat que segueix la diferència entre les arts liberals i les mecàniques, al *Llibre de home* les situa totes dues entre el grup d'obres humanes artificials, de manera que la distinció teòrica general queda diluïda, ja que, a l'obra, en parla conjuntament:

Obres artificials de home són coses mogudes en les coses deffores, mogudes ab les parts de lo cors del home, mogut per les obres naturals dedins, de les quals parlat havem. Les arts mecàniques e les arts liberals són obres artificials de

home; e són obres de home car ell és de elles obrador ab obrar qui és la obra influïda del obrant en l'obrat (ORL 21, 41).

De fet, al llarg de tot el cap. 5, Llull explica el nombre, raó d'ésser, característiques, finalitats, etc. de les obres artificials i hi intercala contínuament exemples, a través dels quals veiem com barreja els dos tipus d'arts. Per exemple, per a Llull, l'aprenentatge és un procés a través del qual l'escolà aprèn la ciència derivada de les obres artificials en què intervé l'ésser humà i ho argumenta comparant la tasca del mestre d'obres i la de l'escolà que estudia:

Les obres artificials que fa home són en aquell temps en qui hom mou ses mans e les fa, axí con la obra de la casa, qui és en aquell temps en què lo maestre la fa movent les pedres e los fusts de què la fa; e quant la casa és feta està la obra en lo temps esdevenidor. Açò mateix és de l'obra que l'escolà ha en aprendre sciència, axí com l'obra ab què aprèn primerament en aquell temps en qui hou ço que li mostra lo maestre, membrant l'escolà la veu e los vocables representats a la ymaginació en qui l'enteniment los pren e ls liura a la memòria, e en l'altre temps l'escolà recobra aquells vocables, repetents e recordant la liçó la qual en altre temps ha apres. E en axí de un *nunc* en altre l'escolà ha obra artificial en aprendre; e açò mateix del maestre en mostrar per successió (ORL 28, 44-45).

Una altra mostra del que comentam la trobam a l'*Arbre de ciència*, en què, de bell nou, quan Llull es refereix a l'arbre humanal, en fer esment als hàbits artificials, torna a incloure conjuntament arts liberals i mecàniques ("e en aquest arbre al pus leugerament que nós porem, parlarem dels hàbits mecànics e liberals") i, a continuació, les enumera i explica una rere l'altra, incloent també les disciplines universitàries. En concret, trobam set arts mecàniques (*ferreria, fusteria, sartoria, agricòlia, mercaderia, marineria i cavalleria*), seguides de les set arts liberals i, finalment, les matèries de dret, medicina, filosofia i teologia (OE 1, 628-633). Cal remarcar la inclusió de la cavalleria entre el primer grup.

I és que per al Beat qualsevol saber és alhora teòric i pràctic, atès que tots els treballs, siguin manuals o intel·lectuals, freturen de coneixements teòrics. La diferència rau en que mentre els professionals liberals han de fer servir la intel·ligència, els treballadors manuals han d'exercitar la imaginació, que no és cap aspecte secundari. A. Llinarès (186) ho resumeix així:

Au même titre que les professions libérales, les métiers manuels répondent aux besoins de l'homme en société. C'est que «la cité est le lieu où l'intelligence humaine s'exerce par les professions libérales et les métiers manuels» («Civitas est locus hominum, in quo intellectus humanus habituat se ipsum de scientia liberali et mechanica»).

Tout savoir est à la fois théorique et pratique. Le travailleur manuel fait surtout appel à son imagination, tandis que celui qui exerce une profession libérale se sert avant tout de son intelligence. Mais l'imagination n'est pas pour Lulle une fonction psychique de second ordre: «Sans imagination, les hommes ne sauraient faire un clou, une tunique, un navire, ne pourraient avoir de sciences, ni se procurer ce qui est nécessaire à la vie» (*Arbre de science*, IV, prologue). Faculté-charnière entre la sensibilité et la rationalité, l'imagination est nécessaire à toute création. Aussi, est-il «très utile» de connaître son rôle dans l'exercice des arts mécaniques et des arts libéraux (*ibid.*, conclusion).

Tous, manuels ou intellectuels, ont plus ou moins besoin de connaissances théoriques. Parmi les travailleurs manuels, les marins ne sauraient s'en passer. C'est pourquoi l'*Arbre de science* lui-même est «la découverte et la synthèse des

principes généraux, théoriques et pratiques, qui fondent l'exercice habituel du savoir».

En conseqüència, per al Beat no hi ha una separació nítida entre arts liberals i arts mecàniques, ja que totes dues presenten una mateixa concepció inicial, a partir del caràcter artificial que les caracteritza. És un plantejament semblant al que veurem en altres autors de l'època, com Hug de Sant Víctor, el qual, en el *Didascalion*, situava les arts mecàniques al costat de les arts liberals, en una nova classificació de les ciències que podem trobar al segle XIII en autors com Robert Grosseteste o sant Tomàs d'Aquino (Le Goff 1983, 167).

4. La concepció lul·liana de les arts mecàniques

Com acabam de veure, Llull defineix les arts mecàniques com a obres artificials i, en aquest aspecte, les equipara a les arts liberals. Lògicament, a partir d'aquest punt de partida comú, cada una presenta unes característiques diferents. Lògicament, també freturen d'un determinat saber, però d'un caire diferent del saber intel·lectual.

A la *Doctrina pueril* el Beat dedica el cap. 79 a les arts mecàniques, de les quals, a l'hora de definir-les, segueix la concepció tradicional:

Art mecanica es sciencia lucrativa manual per donar sustentació a vida corporal. En aquesta sciencia son, fil, los maestrals, so es a ssaber, lauradors, ferrés, fusters, sabatés, drapés, mercader e·ls altres officis semblants a aquets (NEORL 7, 211).

Per tant, requereixen un coneixement d'utilitat pràctica. També es tracta d'uns treballs que a vegades impliquen esforços i penúries, com en el cas dels pagesos, segons llegim al *Llibre de contemplació en Déu*:

¡Oh vós, sènyer Déus, qui donats plaers e sospirs e amors a vostres servidors, e als ulls d'aquells donats làgremes e plors! Nós veem que los lauradors aren e caven e treballen e traen mal; e veem, Sènyer, que del treball e del maltret que·ls lauradors soferen, han los reis e·ls barons e·ls hòmens rics benanances, e remeis, e delitaments e sojorns. E on los prínceps e·ls hòmens rics més han de delits e de benanances, los lauradors veem que han més de mals e de treballs, per les grans injúries que prenen per los prínceps e per los cavallers e per los hòmens que viuen de lurs maltrets (OE 2, 305).

Quan Llull es proposa detallar els oficis que inclouen les arts mecàniques, en trobam en un gran nombre. Al cap. 122 del *Llibre de contemplació*, dedicat als menestrals, enumera gairebé una trentena d'oficis ciutadans: fusters, picapedrers, falsos argenters i moneders, escrivans, sabaters, sastres, pellissers, teixidors, barbers, carnissers, paradors (d'aus), botiguers, moliners, vidriers, gerrers, forners, hortolans, taverners, batles, veguers i procuradors, saigs, carters, canviadors, traginers, jugadors, ballesters, corretgers, calafats i bastaixos (OE 2, 366-369). Sorpren la inclusió dels falsos argenters i moneders, d'una banda, i dels jugadors, de l'altra, al costat dels altres oficis. A aquests oficis, caldria afegir-ne d'altres que disposen d'un capítol específic a l'obra, com els mercaders, mariners, pintors o joglars.

A l'*Arbre de ciència* el Beat ens ofereix una sistematització de les arts mecàniques, ja comentada anteriorment: *ferreria, fusteria, sartoria, agricòlia, mercaderia, marineria* i *cavalleria* (OE 1, 628-630). Mentre que a l'*Ars generalis ultima* les arts mecàniques són reduïdes a tres: cavalleria, comerç i navegació (ROL 14, 377-384). En canvi, al *Llibre de virtuts e de pecats* defineix i distingeix les arts liberals i les arts mecàniques de la manera següent:

Les arts liberals son .vii. e les arts mecaniques son molt[e]s. Les arts liberal[s] son: gramatica, logica, retorica, musica arismetica, geometria e estrolomia.

Les arts mechaniques son cavaleria, mercaderia, pagessia, ffusteria, sarturia, scrivania, pelasseria, e les altres. Per aquestes arts, qui·s poden sentir e ymaginar, pot lo sermonedor conèxer les arts qui·s poden entendre a guanyar virtuts e a destruyr pecats (NEORL 1, 9).

El debat al qual ens hem referit anteriorment sobre la conveniència del saber tenia també un altre vessant, relatiu a la remuneració que pertocava (o no) als qui el difonien. Per als qui eren hostils a la investigació i a la difusió del coneixement, el saber intel·lectual era un do de Déu que no permetia cap guany per a qui el transmetés. Recordem, en aquest sentit, la màxima *Scientia donum Dei est, unde vendi non potest*. Aquesta percepció, pròpia de l'alta Edat Mitjana, partia de la base que l'intel·lectual no era el ' propietari ' del seu saber; per tant hom no podia vendre una cosa que no li pertanyia a ell sinó a Déu. Aquesta perspectiva va canviar al segle XIII, amb l'opinió favorable dels mendicants, seguida per Llull (Ensenyat, en premsa/a). En tot cas, però, la qüestió no havia afectat el saber pràctic derivat de les arts mecàniques que, òbviament, havien d'ésser remunerades, per tal que qui les practicassin es poguessin guanyar la vida a través de l'exercici de les mateixes.

Així mateix, hom no va discutir mai el dret a la remuneració, derivat del factor temps, per part dels qui practicaven els oficis manuals. D'ací que les arts mecàniques sempre es varen considerar un ofici lícit (Le Goff 1983, 86-102). Lícit, però, no significava que fossin ben vistes per part del tractadistes. L'opinió dels antics respecte de la qüestió era de menyspreu envers el treball manual, una tasca impròpia dels millors. És per això que a l'Europa medieval un gran nombre de disciplines quedaven al marge dels sabers considerats legítims i assolien una consideració que podem anomenar 'marginal', com era el cas de les arts mecàniques, que implicaven un treball manual i un contacte immediat i degradant amb la matèria (Dahan).

Llull, per contra, manté una perspectiva diferent, ja que valora de manera favorable les arts mecàniques, planteja la utilitat del treball manual i afirma que no hi ha cap ofici que sigui dolent:

No es nuyl mester qui bon no sia; mas, enaxí con tot hom pot pendre qual nom o qual senyal se vula, enaxí tot home a elecció de pendre bon mester. E per assó conseyl-te, fil, que bon mester eleges (NEORL 7, 212).

De fet, a la *Doctrina pueril* mostra un apreci extraordinari envers les arts mecàniques, sense les quals, afirma el Beat, no hi hauria ordre en el món ni podrien viure els burgesos, cavallers, prínceps i prelats:

Amable fil, en aquesta sicencia trebalen los homens corporalment con pusquen viure, e los uns mesters ajuden als altres, e sens aquets hufficis lo món no seria ordonat, ne burgezes, cavalers, princeps, prelats no purien viure sens los homens qui an los mesters damunt dits (NEORL 7, 211).

D'ací la necessitat que els pares es preocupin perquè el fill conegui algun ofici, fins i tot en el cas que es tracti de famílies benestants, ja que la riquesa és efímera i volandera i el coneixement d'una tasca mecànica sempre és una garantia per tirar endavant:

Molt fil de rich-hom mor de fam en terra estraya per so cor no a mester; e molt hom lexa rich son fil qui ve a pobrea e a mort per so cor guasta la riquea, e no a mester ab lo qual pusque viure.

Molt home vulria saber alcun mester on pogués viure con a guastat lo seu, e molt home seria savi si havia de que, e molt home viuria de son mester si·l sabia precurar; e tal home mostra a sson fil a despendre, qui li valria mes que li mostrás alcun mester.

Pus segura riqüea es enrequir son fil per alcun mester que yaquir-li diners, possecions, cor tota altra riqüea desempara hom, de mester enfora. Hon, per assó, fil, yo·t conseyl que tu aprenques alcun mester per lo qual poguesses viura si mester te era (NEORL 7, 211-212).

Fins i tot el Beat planteja la conveniència d'iimitar en aquests aspectes el que hom fa al món musulmà, en què, per molt acomodat que hom sigui, hom no deixa de fer aprendre un ofici als fills, per si la riquesa minva:

En qualque terra que hom cia pot viure maestral; e per assó los sarrains an molt bona manera en assó, que, per rich om que sia, per tot asó no·s lexa de mostrar a sson fill alcú mester per so que, si li falia la riquesa, que pogués viure per son mester (NEORL 7, 211).

Val a dir, en relació amb aquesta asseveració del Beat, que el coneixement directe que tenia Llull de la realitat islàmica i dels autors musulmans era molt millor que el que hom tenia a París, a través de referències o de traduccions. Per això, gaudia d'un concepte molt superior del món musulmà que el que presentaven les enciclopèdies de l'època.

Com podem observar, el punt de vista lul·lià favorable a les arts mecàniques era, certament, innovador, però anava en consonància amb la realitat social de l'època o, almenys, del món que Llull coneixia bé. Per això, la seva visió ha de contrastar per força amb la d'algú com Otó de Freising, el qual s'estranyava de veure que a la península itàlica hom estimava els menestrals de les arts mecàniques (Le Goff 1983, 167).

La perspectiva de Llull ens ha de remetre —o, si més no, recordar— a la de sant Francesc. El Poverello va plantejar el treball dels germans des del punt de vista de la subsistència. Per això va acceptar la continuació del treball dels germans que en tenien un abans d'entrar a l'orde. L'únic problema era el treball a sou, ja que els germans no podien rebre un salari en diners, prohibició que figura de manera expressa a la *Regula bullata*. De fet, a la *Regula non bullata*, acabada entorn a 1221, ja havia configurat l'orde com una comunitat de treballadors, preferentment manuals, que podien ser retribuïts per la feina sempre que no fos en diners (Manselli, 258). I al *Testament* obliga al treball:

Y yo trabajaba con mis manos, y quiero trabajar; y quiero firmemente que todos los otros hermanos trabajen en algún oficio compatible con la decencia. Los que no lo saben, que lo aprendan, no por la codicia de recibir paga del trabajo, sino por el ejemplo y para combatir la ociosidad. Y cuando no nos den la paga del trabajo, recurramos a la mesa del Señor, pidiendo limosna de puerta en puerta. El Señor me reveló que dijésemos este saludo: El Señor te dé la paz (Guerra, 123).

Tot i així, progressivament els franciscans s'allunyaren del treball manual i adoptaren el treball intel·lectual, sobre el qual sant Francesc havia manifestat reticències notables (Le Goff 2003, 119).

Com hem pogut veure, Ramon Llull inclou la mercaderia entre les arts mecàniques. I en manifesta una opinió favorable, circumstància que hem de remarcar atenent el context negatiu anterior, que considerava il·legítim que el mercader —igual que el mestre que es dedicava a l'ensenyament— poguessin guanyar diners mitjançant l'exercici de la seva tasca. Progressivament teòlegs i canonistes es posaren d'acord per considerar que era normal que l'home del saber rebés per part d'aquells qui se'n beneficiaven dels coneixements una remuneració justa per l'esforç, destinada a poder viure de manera decent. L'esforç del treball, doncs, justificava el guany. Només se censurava el benefici

especulatiu (una cosa que, certament, no era aliena a la pràctica, ja que molts exercien l'ofici de la manera més lucrativa que podien).

En tot cas, a partir d'aquests nous paràmetres, l'opinió tradicional sobre els conceptes del temps i de la ciència i la seva pertinença a Déu ja no es pot acceptar com abans i afecta sobretot els dos col·lectius esmentats: els mercaders i els intel·lectuals. Pel que fa als primers ara hom incorpora la noció que el temps constitueix una part important de la seva tasca, una eina de feina: viatges, preus segons l'època de l'any, període transcorregut entre una feina encarregada i la seva realització, entre la signatura i el cobrament d'una lletra de canvi, etc. (Ensenyat, en premsa/b). Llull, en coherència amb la visió favorable que té de les arts mecàniques, aprova l'art mercantil i, quant al lloc que ocupen els mercaders dins la societat, arriba a situar-los entre el grup social alt, tothora que la riquesa obtinguda els permet gaudir d'una posició econòmica sanejada.

5. Els treballadors manuals dins el concepte lull·lià dels estats de la societat

Per tal d'aproximar-nos a la posició de Ramon Llull respecte de la matèria que tractam, hem d'examinar el contingut social que trobam en un nombre significatiu de les obres que va escriure. Allà, hi reflecteix perfectament no només l'estratificació social sinó que a cada un dels estrats apareixen les corresponents divisions segons els oficis.

Per començar, hem de dir que la crònica social dels 'estats' ja es troba exposada i desenvolupada en tractats anteriors, especialment a l'*Elucidarium* d'Honorio de Ragensberg, també anomenat Honorio 'Augustodunensis' o de Autun (c. 1080-p. 1153) (Lefèvre). En aquest tractat el sistema ideològic ja apareix altament sistematitzat. Especialment important va ésser la idea dels tres ordes. G. Duby ens ha explicat com el concepte dels tres ordes, formulat entre 1025-1030 per dos bisbes del nord de França, Adalberon de Laon i Gerard de Cambrai, es va eclipsar durant una centúria i mitja, fins que va ressorgir cap a finals del segle XII. I, en efecte, podem veure com l'antiga terminologia encara era vigent, si més no, a la primera meitat del segle XIII. Sant Francesc es refereix a *omnes fratres meos predicatores, oratores, laboratores*, una denominació que reproduïx l'esquema tripartit, en el qual els *predicatores* substitueixen els *bellatores*. En conseqüència, a partir d'aquesta categoria, la predicació esdevé una mena de combat a través de la paraula, alhora que s'allunya de la concepció tradicional del monacat basada en els *miles Christi* de la concepció de sant Bernat (Le Goff 2003, 82).

La matèria ens porta a plantejar, una vegada més, les fonts del pensament de Llull. El Doctor Il·luminat, com sabem, en les seves obres a penes cita autors, incloent la Sagrada Escriptura. En diversos passatges manifesta que no té cap intenció de discutir *per auctoritas*, ja que ho considera un carreró sense sortida. Els estudiosos que han intentat proposar respostes a aquesta qüestió s'han trobat amb resultats decebedors i han lamentat la manca d'informacions explícites. El Beat mallorquí sembla un autor impermeable respecte a les fonts del seu pensament. Sabem que n'hi hagué, òbviament, però no coneixem quines ni on hi tingué accés. A la *Vida coetània* explica que va dur a terme estudis en el monestir cistercenc de la Real (Mallorca), encara que J. N. Hillgarth (1963) considera, en la mesura que les fonts ho permeten, que el material del qual disposà allà no era abundant ni significatiu. Jordi Gayà (1983) assenyala la importància que degueren tenir les transmissions orals domèstiques, els costums, la predicació, la litúrgia, les activitats quotidianes, etc., així com la percepció de les coses immediates i de les innovacions. El mateix ocorre respecte de la gènesi de l'*Ars*. El mateix J. Gayà ho expressava clarament en un altre treball (1987, 21):

Carecemos, por lo menos ahora, de documento alguno o referencia que nos indique explícitamente de qué materiales se valió Llull para acometer el cumplimiento de su propósito. Y del debate habido hasta la fecha sólo es posible deducir como conclusión más clara que toda precaución es poca a la hora de senyalar un origen al sistema luliano.

Ahora que, ell mateix, plantejava la hipòtesi que Llull pogués fer servir un *corpus bonaventurianum* existent en el convent franciscà de Palma. Tot plegat fa que no puguem acceptar una afirmació tradicional –avui dia certament superada– que considerava que el pensament de Ramon Llull s’ajustava més al segle XII que no al del seu propi temps.

A pesar, doncs, del problema de les fonts, sembla clar que l’*Elucidarium* va exercir una influència innegable en l’autor mallorquí. Com, així mateix, l’exerciren, per bé que en menor grau, unes altres tres obres: el *De disciplina scholarium* del Pseudo-Boeci, el *De similitudinibus* del Pseudo-Anselm i la *Summa de arte praedicatoria* d’Alain de Lille (Serverat 1997, 19). Tots quatre llibres, un segle o dos anteriors a Llull, precisament es trobaven a la biblioteca mallorquina de la Real (Hillgarth 1963). Això no obstant, hem de tenir en compte que el primer catàleg de què en disposam és de 1386, o sigui, d’un segle posterior a Llull, per la qual cosa no podem assegurar que totes s’hi trobassin durant l’etapa de formació del Beat. Tot i així, és plausible afegir com unes possibles fonts existents a l’esmentat monestir els *Soliloquia* de sant Agustí i potser (la referència no està clara) l’*Speculum Ecclesiae* (Hillgarth 1959; Serverat 1991, 440). Aquesta darrera i la *Summa de Arte Praedicatoria* d’Alain de Lille, ja citada, constituïen models de sermons *ad status*, sobre els quals hi havia mostres a totes les abadies cistercenques proveïdes de fonts homilètiques.

Si prenem com a referència l’*Elucidarium*, observarem que Llull comparteix amb Honori de Ragensburg la crítica contra els cavallers i una visió favorable als *laboratores*. D’altra banda, L. Badia (1985-1986) va plantejar la hipòtesi segons la qual la coneguda influència d’Escot Eriúgena en Llull li arribà a través de Guillem de Conques, l’obra del qual irradià a Catalunya a partir de Tolosa del Llenguadoc (141). En canvi, Jordi Gayà (1989) considera que la referència de Llull és l’obra d’Honorí i no el *Periphyseon* d’Eriúgena o el *De divisione naturae* (un diàleg en cinc llibres que abasta sistemàticament tot l’àmbit de la realitat filosòfica i teològica), que Llull no conegué, cosa que sí que féu, en canvi, amb la *Clavis physicae*.

De la seva banda, F. A. Yates (1960) ja suggerí una relació entre Honorí d’Autun i Ramon Llull i va veure en Honorí l’esglaó entre la cosmologia de Joan Escot Eriúgena i la de Ramon Llull, encara que la historiadora anglesa pensava sobretot en una altra obra d’Honorí, l’abans esmentada *Clavis physicae* (que és una selecció del *Divisione naturae*). Recordem que Escot, monjo irlandès del segle IX, traduï del grec al llatí per a Carles el Calb les obres neoplatòniques del Pseudo-Dionisi. I també va escriure el *De divisione naturae*, una obra que fou prohibida el 1225 pel papa Honorí III perquè alguns heretges, entre els quals figuraven els càtars occitans, la tenien com a llibre de referència. Yates planteja diverses hipòtesis per a explicar la presumpta via d’accés de Llull al text, incidint en l’existència de trames herètiques a la Corona d’Aragó i, en concret, en el regne de Mallorca, les quals podien haver subministrat clandestinament el text a Llull. Tot i que a Mallorca coneixem –però només de manera molt superficial– la presència de xarxes càtars cap a 1240, personalment consideram bastant novel·lesca una tal suposició. Això no obstant, Yates s’interroga sobre si podia haver-hi un grup de seguidors de Joan Escot amb els quals Llull hagués pogut entrar en contacte. O si pogué haver vist un manuscrit de la *Clavis physicae*. O si va fer servir aquesta obra o l’original d’Escot. D’altra banda, hem de tenir en compte que el *De divisione naturae*

estava massa arrelat en la tradició medieval anterior com per a poder ser proscrit o destruït tan fàcilment, a causa de l'associació que tenia amb els heretges. Per exemple, la influència que exercí sobre Johannes Eckhart –el mestre Eckhart, 1260?-1327–, parcialment contemporani de Llull, resulta ben coneguda. Més tard, amb Nicolau de Cusa (1401-1464), l'escotisme tengué un gran protector, alhora que el cardenal practicà un notori interès per Llull (i per Eckhart, de qui també fou un estudiós).

En realitat, el pensador mallorquí duagué a terme una amplificació dels temes tractats per Honori de Ragensburg. I, sens dubte, a part de les fonts citades, en degué manejar d'altres. En el primer cas, si es basà en fonts antigues, aquestes podien contenir imatges ja fossilitzades quan el nostre autor escrigué la seva obra. Però en altres ocasions sembla evident que Llull les extreu del propi context històric, de l'experiència directa. Això explica que es decanti pels esquemes múltiples, que eren més concrets i més propers a la realitat social, alhora que més llunyans d'una jerarquitització que ja havia passat de moda. També sant Francesc s'hi decantà, tot i que al seu temps encara estaven en ús i, fins i tot, ell mateix se n'apropia de la terminologia per aplicar-la als germans de l'orde (Le Goff 2003, 84-87).

El fet és que en l'exposició lul·liana se segueix una línia descendent. Al *Llibre de contemplació en Déu* comença amb els clergues (cap. 110), als quals segueixen els reis i prínceps (cap. 111), els cavallers (cap. 112), etc., fins als menestrals (cap. 122), d'acord amb la base piramidal de la societat. Aquesta gradació dels oficis obeeix al prestigi social i cultural de cada grup, fins arribar al ventall dels oficis manuals que trobam a l'esmentat capítol 122.

A partir de la tipologia establerta per A. Llinarès, V. Serverat (1991) estableix una preferència de Llull per aquells oficis que significaven una transformació de la matèria inanimada (ferrers, fusters, orfebres...) respecte als que estaven relacionats amb la matèria animada (és a dir, els que provenien d'animals morts, com els copistes, sabaters, pelleters, teixidors, etc.), fins a situar en tercer lloc els oficis lligats a l'estat vivent (forners, ocellaires...). Un criteri que segueix en relació amb els oficis relacionats amb el comerç i els serveis: primer de tot, considera els oficis de producció home/matèria (mercadors, vidriers...) i després els de tipus home/home, com els canvistes. La conclusió de tot plegat és que Llull tenia preferència per la transformació per sobre de l'intercanvi.

Abans de continuar aquesta anàlisi, resulta convenient fixar-nos en dos capítols del *Llibre de contemplació*, atès l'alt contingut d'originalitat que hi trobam. Un és el cap. 113, dedicat als pelegrins. Es tracta d'un grup interclassista, sense cap consistència sociològica, que no deixa de resultar sorprenent en una relació d'aquest tipus. L'altre és el cap. 120, referit als pintors, en un sentit molt ampli, ja que inclou les tasques relacionades amb la pintura, l'escultura, l'orfebreria, la cuina, la cosmètica i la bijuteria, entre d'altres.

Aquests dos capítols, certament innovadors, ja ens indiquen que Llull ha actualitzat les seves possibles fonts anteriors. En efecte, les novetats amb les quals ens trobam són interessants: per exemple, el cavaller (cap. 112) ja no disposa d'algunes de les funcions tradicionals, ara en mans del príncep (cap. 111) o dels jutges (cap. 114). El clergue (cap. 110) ara es troba versat en qüestions jurídiques (cap. 114) i és presentat com un metge de l'ànima (cap. 115). El fet de dedicar un capítol específic als mercaders (cap. 116) i un altre als mariners (cap. 117) també resulta indicatiu de com Llull amplia les fonts amb l'anàlisi de la realitat del seu temps i del lloc d'on procedia aquesta realitat. També hem de destacar que el ventall dels estats es tanca amb les activitats portuàries, molt pròpies, per a dir-ho així, del "seu món" més immediat, com poden ésser les ciutats de

Mallorca, Barcelona o Montpeller, a més de les *communi* itàliques, que tant va freqüentar més tard.

De fet, Llull situa els burgesos i mercaders entre el grup social que considera ‘alt’. D’antuvi aquesta percepció modifica la concepció vigent en textos de l’època (cap a 1230), com la que trobam a la *Summa dictaminum*, de Ludolf, i en el *Formulario* de Baumgartenberg, en què els mercaders i els ciutadans són assimilats als qui practiquen les arts mecàniques i, tots plegats, s’inclouen dins l’escalafó inferior de la societat: “Mercatores, cives simplices, et artis mechanicae professores et omnes consimiles carentes dignitatibus” (els mercaders, els simples ciutadans, els qui desenvolupen arts mecàniques i tots aquells qui, com aquests, estan desproveïts de dignitats) (Le Goff 2003, 99). En definitiva, són els “minores”, la denominació dels quals (“minores et subditi omnibus”, menors, sotmesos a tothom), que sant Francesc va suggerir per als seus germans, és extreta de la realitat textual de l’època. Entre el nombre quasi infinit de referències d’aquest tenor que podríem citar, vegem-ne, a tall de mostra, la que apareix en un formulari de cap a 1230, en què Guiu Faba escrivia: “Si maiores, clerici vel laici, prelati ecclesiastici vel domini saeculares, subditis vel minoribus scripserint” (si els grans, clergues o laics, prelats eclesiàstics o senyors seculars, fan saber per escrit als súbdits o als menors). I titulava el capítol: “Principia de subditis et minoribus” (Le Goff 2003, 99).

En canvi, en la ploma del Beat la categoria que assoleixen els burgesos i mercaders és una altra. En un exemple que trobam en el *Llibre de Santa Maria*, un joglar lloa la Verge i, per això, la reina li concedeix l’ofici de ‘Joglar de Santa Maria’, dedicat només a lloar la Mare de Déu. Aleshores el joglar li diu “que ell iria per prínceps, prelats, cavallers e burgeses e mercaders, e per uns e per altres loar nostra dona” (OE I, 1200). Com podem observar, el ventall de la cúspide social s’ha ampliat fins al sector mercantil, la qual cosa resulta altament significativa del paper que Llull concedeix als ciutadans i als mercaders. De com, en definitiva, l’univers mental del feudalisme es troba en fase d’actualització per part del Beat.

6. Les arts mecàniques en la idea lul·liana de la doble intenció

La teoria de les finalitats o de la doble intencionalitat constitueix la base que fonamenta el pensament lul·lià i que recorre transversalment tota l’obra de Ramon Llull, des de les iniciàtiques traduccions de la *Lògica d’Algartzell* fins al primigeni *Llibre de contemplació en Déu*. Tot i que el nostre autor la planteja al llarg del conjunt de la seva obra, la desenvolupa en un llibre específic, el *Llibre d’intenció*, recentment editat i estudiat per M. I. Ripoll (NEORL 12). En el cap. I.2 d’aquesta obra, Llull explica de la manera següent les dues intencions:

Aquesta intenció, fill, de qui tu has necessitat, es departida en dues maneres, ço es a saber, primera entenció e segona. E es la primera millor e pus noble que la segona, per ço car es pus util e pus necessaria. E la primera es començament de la segona. E la segona es moguda per la primera, en tal manera que la segona es strument e aparellament com la primera intenció haja ço que li cové segons son compliment (NEORL 12, 125).

I en el cap. I.4 exemplifica la qüestió, d’una forma molt didàctica i intel·ligible per al lector (fins i tot podríem afegir que d’una manera tan substancialment clara que resultaria difícil de rebatre), posant com a mostra allò que envolta el procés d’elaboració del manuscrit mateix que el lector té entre les mans:

Si tu, fill, fas fer un llibre a algun escrivà, tu has la primera intenció a fer lo libre, e has la segona a donar diners a aquell home qui’t fa lo libre; e car més ames lo libre que’ls dinés que’n dónes, per ço has al libre la primera entenció, e

has als dinés la segona. E l'escrivà fa d'açò lo contrari, car ell ama més los dinés que li has pagats per sos treballs que no fa lo libre, car si més amava lo libre que·ls dinés, no·t donara lo libre per los diners (NEORL 12, 126)

El *Llibre d'intenció* és, en definitiva, un tractat teleològic, allunyat de la complexitat de l'*Ars*. La divisió en primera intenció i segona intenció, com hem vist, es troba exemplificada, primer, a través de les obres sensuais i artificials i després en les intel·lectuals i naturals, mitjançant l'exemplificació de les quals es posa de manifest el caràcter relatiu del concepte: una primera intenció, o objectiu final, pot convertir-se en segona intenció (o mitjà) en relació a un altre objectiu final superior.

Quant a la matèria que analitzam, el fet que hàgim d'entendre la primera intenció com la causa final o objectiu i la segona intenció com els mitjans per tal d'aconseguir-ho es correlaciona mitjançant l'aplicació de l'esquema de la doble intenció en la dualitat sabers/tècniques que hi ha a cada un dels grups socials. La idea lul·liana és que cada ofici té un objecte (segona intenció) –el seu propi objecte– el qual a la vegada li permet accedir al saber suprem (primera intenció) (Serverat 1991, 420-421).

Això no obstant, la realitat és diferent, ja que l'aspiració de qualsevol integrant d'un ofici és la d'ingressar en el selecte estament burgès, passant per damunt de les intencions: “Quax totz los homens que son en los mesters damun ditz desigen esser en estament de burgués, e vulrien que lurs fils fossen burgezes” (NEORL 7, 212).

En realitat, els burgesos procedeixen dels oficis mecànics: “Burgés diriva dels mesters damun dits, cor el primer será estat son linatge” (NEORL 7, 212). Però una vegada que el mercader o el menestral s'ha convertit en burgès la seva fortuna començarà a declinar, “per so cor burgués despén e no guanya” (NEORL 7, 212).

De la mateixa manera que ocorre amb els altres grups socials superiors (mercaders i ciutadans), la pretensió dels menestrals dedicats a les arts mecàniques d'ascendir professionalment obeeix a l'interès que tenen per rebre honors i prebendes. El resultat final, però, dependrà del coneixement que tenguí l'home per vèncer la temptació:

En ciutat, fill, es establí ferrer per intenció de fabricar e açó matex se seguex dels altres mesters. Mas lo dimoni tempta los menestrals axí com al ferrer, a qui fa desirar fabricar per intenció que viva e haja riqueses on pusca esser honrat e posar sos infants en gran honrament de mercaderia e burgesia. E per açó, fill, lo ferrer qui consent al demoni es fals en son ofici e en la intenció per que es ferrer; e es ferrer sens intenció de ferreria, axí com mercader qui es fora de intenció de mercaderia com jura falsament comprant e venent (NEORL 12, 210-211).

En definitiva, la idea de la doble intenció fa que Llull sigui força caut en relació amb l'ascens social, ja que sovint qui el practica altera les dues intencions. Això no obstant, aital circumstància estava a l'ordre del dia i de manera sovintejada es reflectia a través del matrimoni. Per això, Llull no es cansa de censurar l'aspiració dels membres de cada grup social d'integrar-se en el superior. En el *Llibre de contemplació en Déu* escriu:

Tot dia veem, Sènyer, que l'home qui és de vil loc, per orgull que ha se vol acostar de parentesc ab home de mellor linatge e de mellor mester que ell no és, car lo maestral volrà dar son fill o sa filla al mercader, e·l mercader al burgès, e·l burgès al cavaller, e·l cavaller al comte, e·l comte al rei, e així ergull de grau en grau vol pujar l'honrament dels hòmens part lo terme on no deuen ésser honrats (OE 2, 284).

En termes semblants de censura s'expressa més tard en el *Llibre de Santa Maria*:

A açò és vengut lo món, que pagès no vol valer en bontat, granea e les altres virtuts de pagesia, e vol valer en bontat, granea e les altres de mercaderia; e quan és mercader no vol valer en bontat de mercaderia, e vol valer en bontat de burgesia; e quan és burgès no vol valer en bontat de burgesia e vol valer en

bontat de cavalleria; e açò de grau en grau tro que és príncep, e quan és príncep no vol valer en bontat de principat, ans vol valer en lo contrari de son ofici (OE 1, 1201).

Llull escriu tot això a l'últim quart del segle XIII però, dos-cents anys més tard, les reflexions i les crítiques que va fer es mantenen ben vigents, almenys en la seva Mallorca natal. A l'ambaixada davant la cort reial encapçalada per Joan Dusai (1491) hom exposava l'abús del canvi d'estament: menestrals que reivindiquen la consideració de mercaders, i aquests la de ciutadans, obtingudes a través de "falsos e indeguts motius." L'objectiu –afirma l'ambaixador– no és la major dignitat de l'estament al qual s'adscriuen, sinó el desig d'ocupar els càrrecs que pertocquen a l'estament (Cateura, 82). Una reflexió, com veiem, de tenor absolutament lul·lià.

7. Conclusió

Com hem pogut veure, Ramon Llull té un punt de vista diferent i innovador sobre les arts mecàniques. Per començar, restableix l'honor del treball, menysprea durant l'alta Edat Mitjana. Per això critica els burgesos, que viuen de rendes i reinverteixen els guanys obtinguts anteriorment en coses com la terra i els seus derivats, mentre que abandonen l'ofici anterior de mercader o menestral.

El concepte que té Llull de la utilitat social de les arts mecàniques és alt, ja que la tasca dels treballadors manuals és fonamental per al bon funcionament de la societat, i, a més, a nivell personal, conèixer un ofici sempre és una garantia per a poder viure a través del seu exercici. Només quan s'alteren les intencions esdevé el problema. Els oficis són els mitjans que permeten la subsistència de l'home i, per tant, que li serveixen per aconseguir l'objectiu per al qual fou creat: estimar, conèixer, honrar, servir i lloar a Déu. Aquesta primera intenció, això no obstant, moltes vegades queda desplaçada a causa de l'aspiració que té tothom, d'una banda, a l'enriquiment i, de l'altra, a fer part de l'estament superior, atès tot allò que aital circumstància comporta a efectes de vanaglòria i altres coses similars.

Tot plegat, ens permet veure el caràcter pràctic d'un autor qualificat com a fantàstic. I la manera com s'adequa a la nova realitat social del moment en què viu, fins i tot anticipant-se a la percepció que més tard en tendran altres tractadistes. En part hem de pensar que això és degut al canvi d'època a què assistim a finals del segle XIII a Mallorca, Catalunya i Occitània, els llocs que coneixia millor quan va escriure obres com la *Doctrina pueril* i d'altres, en les quals reflexiona sobre els aspectes esmentats.

Tot plegat ens porta a plantejar un Ramon Llull menys "utòpic" i molt més pràctic respecte de la imatge a l'ús. D'ací, la conveniència de revisar la idea tradicional en relació amb aquest aspecte, que cada vegada es va matisant més. Per exemple, recentment M. Ripoll ens ha exposat que el *Blaquerna* no és la novel·la utòpica que sempre s'havia dit sinó una aplicació literària de la teoria de la doble intenció. És a dir, la part pràctica del *Llibre d'intenció*. De la mateixa manera que també ho són el *Llibre de meravelles* i el *Llibre de Santa Maria*, sempre en relació amb la doble intencionalitat.

Si traslladam la qüestió des dels grans plantejaments (la reforma de la Cristiandat, propugnada al *Blaquerna*) fins a aspectes més concrets, com els suara analitzats, veurem que, efectivament, Llull és cada vegada menys utòpic i més realista, menys idealista i més pragmàtic. En el cas que ens ha ocupat hem pogut copsar que, en el fons, el *Blaquerna* no fa més que adequar-se a la realitat del seu temps i dels llocs que millor coneix l'autor. Deixa de banda esquemes anteriors, que la realitat ja havia superat fins a quedar obsolets, i reflecteix el món real en què viu. El mèrit d'això (per dir-ho d'alguna manera) és que el Beat ho planteja i ho codifica pràcticament abans que cap altre autor. Si hem comentat que s'avança no és en relació amb el que havia de passar (ja que Llull,

que sapiguem, no tenia el do de la profecia) sinó a l'hora d'explicar el canvi que s'havia produït al llarg del mateix segle XIII, que gairebé s'anava produint dia a dia quan escrivia sobre la matèria.

Llull, un cop més, esdevé un observador atent i meticulós de la realitat, que prescindeix d'esquemes teòrics ja anacrònics (i en tot cas de llibre), d'autors més o menys consagrats com a "auctoritas", i basa la seva exposició en la realitat i en el que veritablement ell copsava, en la seva experiència i no en la manera de fer escolàstica, que partia d'uns textos anteriors que tan sols podien admetre matisos o complements, però que en cap cas no podien ésser qüestionats com a tals. Llull, quan planteja la raó d'ésser i el paper de les arts mecàniques, no és que discuteixi cap punt de vista anterior (ja que, de fet, hi eren ignorades) sinó que les incorpora a la seva anàlisi social, per la simple raó que jugaven un determinat paper que hom no podia negligir dins la societat del seu temps i que hom intuïa (el Beat en primer lloc) que aquest paper cada cop tendria un major pes quant al correcte funcionament del món.

Obres citades

- Badia, L. "La Filosofia natural de Guillem de Conches en català." *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 40 (1985-1986): 137-169.
- . Ramon L. *El Fantàstic. La ciutat del món*. Turnhout/Santa Coloma de Queralt: Brepols/Obrador Edèndum/Publicacions URV, 2008.
- Cateura, P. "Sociedad, jerarquía y poder en la Mallorca medieval." *Fontes Rerum Balearium* 7 (1984): 3-228.
- Colomer, E. "Las artes liberales en la concepción científica y pedagógica de Ramon Llull." *Arts libéraux et philosophie au Moyen Age. Actes du Quatrième Congrès International de Philosophie Médiévale*. París: J. Vrin, 1969. 683-690.
- Curtius, E. R. *Literatura europea y Edad Media Latina*, I. México/Madrid/Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 1988 [1a ed. 1948].
- Dahan, G. "Les classifications du savoir aux XII et XIIIe siècles." *L'enseignement philosophique* 40, 4 (1990): 5-27.
- De Puig, J. "El «Dialogus contra lullistas» de Nicolau Eimeric." *Arxiu de Textos Catalans Antics* 19 (2000): 7-296.
- Domínguez, F. "Raimundo Lulio y el ideal mendicante. Afinidades y divergencias." En F. Domínguez, R. Imbach, T. Pindl & P. Walter eds. *Aristotelica et lulliana magistro doctissimo Charles H. Lohr septuagesimum annum feliciter agenti dedicata*. The Hague: Steenbrugis, in Abbatia S. Petri, Martinus Nijhoff International, 1995. 377-413.
- Duby, G. *Los tres órdenes o lo imaginario del feudalismo*. Barcelona: Argot, 1983.
- Ensenyat, G. "Idees sobre el saber intel·lectual en Ramon Llull." *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, en premsa/a.
- . "«Lo vendre e lo comprar són matèria de justícia». Ramon Llull i la mentalitat mercantil franciscana." *Estudios Franciscanos*, en premsa/b.
- Friedlein, R. *El diàleg en Ramon Llull: l'expressió literària com a estratègia apològica*. Barcelona/Palma: Universitat de Barcelona/Universitat de les Illes Balears (Col·lecció Blaquerna, 8), 2011.
- Gayá, J. "La formació de Ramon Llull i les fonts del seu pensament." *L'Avenç* 64 (1983): 44-47.
- . "«Ars Patris Filius». Buenaventura y Ramon Llull." *Estudis Lul·lians* 27 (1987): 21-36.
- . "Honor d'Autun i Ramon Llull. Raons per a una hipòtesi." *Estudis Baleàrics* 29, 30 (1989): 19-24.
- Guerra, J. A. ed. *San Francisco de Asís. Escritos. Biografías. Documentos de la época*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1978.
- Hillgarth, J. N. "Una biblioteca cisterciense medieval: La Real (Mallorca)." *Analecta Sacra Tarraconensia* 32 (1959): 89-191.
- . "La Biblioteca de la Real: fuentes posibles de Llull." *Estudios Lulianos* 7 (1963): 5-17.
- Lefèvre, Y. *L'Elucidarium et les Lucidaires. Contribution, par l'histoire d'un texte, à l'histoire des croyances religieuses en France au Moyen Age*. París: E. de Boccard, 1954.
- Le Goff, J. *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente medieval*. Madrid: Taurus, 1983.
- . *San Francisco de Asís*. Madrid: Akal, 2003.
- Llınarès, A. "Le travail manuel et les arts mécaniques chez Raymond Lulle." *Raymond Lulle et le Pays d'Oc. Cahiers de Fanjeaux* 22 (1987): 169-189.

- Manselli, R. *Vida de san Francisco de Asís*. Oñati, Guipúscoa: Editorial Franciscana Aránzazu, 1997.
- Oliver, A. "El beato Ramón Llull en sus relaciones con la escuela franciscana de los siglos XIII-XV." *Estudios Lulianos* 9, 1 (1965): 55-70; 9, 2-3 (1965): 145-165; 10, 1 (1966): 47-55; 11, 2-3 (1967): 89-119; 13, 1 (1969): 51-65.
- Ripoll, M. "Una lectura no utòpica del Romanç *d'Evast e Blaquerna*." *Studia Lulliana* 52 (2012): 3-24.
- Serverat, V. "Pour une archéologie du roman: les «états de la société» dans l'œuvre de Ramon Llull." *Romania* 112 (1991): 406-449.
- . *La pourpre et la glèbe. Rhétorique des états de la société dans l'Espagne médiévale*. Grenoble: ELLUG-Université Stendal, 1997.
- Sugranyes, R. *Raymond Lulle docteur des missions*. Suisse: Nouvelle Revue de Science Missionnaire, 1954.
- Verger, J. *Gentes del saber en la Europa de finales de la Edad Media*. Madrid: Editorial Complutense, 1999.
- Yates, F. A. "Ramon Llull and John Scotus Erigena." *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 23 (1960): 1-44.